

Andrzej Czerwiński

Związki niektórych cech temperamentu w ujęciu Guilforda z nasileniem reakcji lękowych u mężczyzn w średnim wieku

---

Studia Philosophiae Christianae 15/2, 203-212

1979

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Z ZAGADNIEN PSYCHOLOGII

ANDRZEJ CZERWIŃSKI

ZWIĄZKI NIEKTÓRYCH CECH TEMPERAMENTU W UJĘCIU GUILFORDA Z NASILENIEM REAKCJI LĘKOWYCH U MĘZCZYZN W ŚREDNIM WIEKU.

Wprowadzenie. I. Cechy temperamentu w ujęciu Guilforda a odmiany reakcji lękowych wyodrębnione przez Spielbergera. II. Cechy temperamentu w ujęciu Guilforda a grupy reakcji lękowych wyodrębnione przez Cattella. Wnioski ogólne, dyskusja.

WPROWADZENIE

Celem tej pracy jest próba oceny związków między cechami temperamentu w ujęciu Guilforda a nasileniem głównych odmian reakcji lękowych. Guilford określa cechę osobowości i cechę temperamentu jako dający się wyraźnie wyodrębnić względnie stały sposób zachowania jakim jednostka różni się od innych jednostek (Guilford, 1959, s.6).

Zespół cech temperamentu w ujęciu Guilforda jest zespołem względnie trwałych specyficznych schematów reagowania warunkujących sposoby zachowania człowieka w różnych grupach sytuacji a szczególnie w sytuacjach potocznego życia, w sytuacjach reagowania emocjonalnego i w stosunkach interpersonalnych. Owe sposoby zachowania mogą być np.: aktywne lub bierne, impulsywne i kontrolowane, dojrzałe i niedojrzałe dominujące i submisyjne, energiczne i apatyczne, przyjacielskie i wrogie. Guilford wyodrębnia ponad 30 takich sposobów reagowania, które będą szerzej omówione w rozdziale pierwszym. Przedmiotem badań obecnej pracy jeśli idzie o cechy temperamentu jest 10 dwubiegunowych cech temperamentu badanych kwestionariuszem Guilforda Zimmermana, są to: ogólna aktywność, powściągliwość, dominowanie, towarzyskość, równowaga uczuciowa, obiektywizm, przyjacielskość, refleksyjność, swoboda towarzyska i męskość.

Współcześni psychologowie i lekarze wyodrębniają ponad 800 różnych reakcji określanych jako reakcje lękowe. Będą to np.: gwałtowne bicie serca, mdłości, zimne poty, uczucie osłabienia, omdlenia, biegunki, zatwardzenia, bliżej nieokreślone poczucie zagrożenia, oczekiwanie, że stanie się coś przykrego, fobia, poczucie winy, uczucia duszności, uczucie opadania żołądka, skrzepowanie, fatalistyczne nastawienie do życia.

Tą wielką ilość różnorodnych reakcji lękowych dzielą współcześni psychologowie i lekarze na różne grupy, lub różne odmiany reakcji

lękowych. Zwolennicy orientacji psychoanalitycznej wyodrębniają cztery grupy reakcji lękowych: strach i trzy odmiany lęku neurotycznego — bliżej nieokreślony niepokój, fobie, reakcje paniczne. Lebediński i Miasiszczew wyróżniają grupy reakcji lękowych nazywanych obroną czynną i obroną bierną. Jeszcze inni autorzy wyróżniają stany lękowe i dyspozycje do reakcji lękowych. Tak np. Spielberger wyróżnia stany lękowe i lęk jako cechę, a Cattell lęk jako stan i lęk jako cechę osobowości.

W pracy tej będą badane grupy reakcji lękowych wg koncepcji Spielbergera i Cattella. Autorzy ci opracowali specjalne kwestionariusze do badania reakcji lękowych, które zostały zastosowane w obecnej pracy.

Podjęcie próby oceny związków między cechami temperamentu w ujęciu Guilforda a wybranymi odmianami reakcji lękowych wydaje się być uzasadnione z wielu względów. Psychologów i lekarzy interesuje zagadnienie, jakie grupy reakcji lękowych łączą się z cechami temperamentu opisywanych wg różnych koncepcji. Tak np. Pawłów i Strelau interesowali się związkami między typami temperamentu w ujęciu klasycznym a zachowaniem unikającym i lękowym w sytuacjach trudnych.

Zwolennicy koncepcji temperamentu Kretschmera próbowali również badać związki między temperamentami a zachowaniami neurotycznymi i lękowymi. Podobne badania prowadzą zwolennicy tzw. szkoły temperamentu — Le Senne'a.

Autora tej rozprawy interesują związki między cechami temperamentu w ujęciu Guilforda a odmianami reakcji lękowych wyodrębnionych przez Cattella i Spielberga. Dotychczas nie prowadzono eksperymentalnych badań tego rodzaju w Polsce. Materiał badań tej pracy stanowi grupa 50 osób w średnim wieku 35—40 lat mężczyźni z wyższym wykształceniem reprezentujących zawody: inżynierów, prawników, lekarzy i księży.

Badania te przeprowadzono na terenie miast Warszawy i Gdańska, w roku 1976.

Po przeprowadzeniu badań kwestionariuszami badającymi temperament w ujęciu Guilforda i grup reakcji lękowych w ujęciu Spielbergera i Cattella obliczono współczynniki korelacji według wzoru Pearsona:

$$r_{xy} = \frac{xy}{N_{yx}}$$

(wzór korelacji Pearsona z odchyleniami standardowymi)

Korelacje między poszczególnymi cechami temperamentu i grupami reakcji lękowych istotne na poziomie 0,05; 0,01 oraz wyższe przyjęto jako miarę „związku” cech temperamentu z reakcjami lękowymi.

I. CECHY TEMPERAMENTU W UJĘCIU GUILFORDA A ODMIANY REAKCJI LĘKOWYCH WYODREBNIONE PRZEZ SPIELBERGERA.

Guilford ujmje temperament jako jeden z wymiarów osobowości. Nie daje precyzyjnej definicji tego elementu struktury osobowości. Przez temperament rozumie zbiór cech (*traits*), lub dyspozycji (*dispositionis*), które warunkują sposób reagowania jednostki w różnych obszarach zachowania.

Temperament jest dla Guilforda sposobem w jaki jednostka realizuje i wyraża swoje dążenia, realizuje cele życiowe, uruchamia własne uzdolnienia.

Ow sposób reagowania jako jednostka przejawia w różnych obszarach swego zachowania, może być aktywny lub bierny, kontrolowany-niekontrolowany, reaktywny-niereaktywny, obiektywny-egocentryczny.

Guilford wyróżnia trzy obszary zachowania warunkowane przez cechy temperamentu: tzw. zachowanie ogólne, na które składają się różne reakcje zachowania, zachowanie emocjonalne i zachowanie społeczne. (Guilford, 1959, s. 407—409).

Biorąc pod uwagę różne sposoby zachowania jednostki albo różne wymiary temperamentu, oraz trzy obszary zachowania, jakie cechy temperamentu mogą warunkować czy zabarwiać, przedstawia Guilford 15 dwubiegunowych cech temperamentu.

Struktura temperamentu wg koncepcji Guilforda jest następująca:

Sposoby reagowania jednostki albo wymiary temperamentu	obszary zachowania warunkowane przez temperament		
	reakcje różnych obszarów	reakcje emocjonalne	reakcje społeczne
pozytywny wzgl. negatywny	pewność siebie zaufanie do siebie poczucie niższości	pogarda depresja	dominowanie bojaźliwość
reaktywny wzgl. niereaktywny	czujność nieuwaga	emocjonalna niedojrzałość emocjonalna dojrzałość	uspołecznienie wystarczanie samemu sobie
aktywny wzgl. bierny	impulsywność rozważa	nerwowość spokój opanowanie	społeczna inicjatywa bierność
kontrolowany wzgl. niekontrolowany	powściągliwość brak powściągliwości	stabilizacja emocjonalna dyspozycja do reakcji cyklotymicznych	przyjacielskość wrogość
obiektywny wzgl. egocentryczny	obiektywizm nadwrażliwość	zakłopotanie nieśmiałość swoboda towarzyska	tolerancja nastawienie krytyczne

(Guilford, 1959, s. 409).

Do badania temperamentu w ujęciu Guilforda posłużono się kwestionariuszem Guilforda Zimmermana tłumaczonym i adaptowanym do warunków polskich przez Gryglewską.

Kwestionariusz Guilforda Zimmermana, w skrócie — GZTS ukazał się w Polsce w 1959 roku nakładem Pracowni Psychometrycznej PAN, w autoryzowanym przekładzie B. Gryglewskiej. Polski kwestionariusz wydany został do celów eksperymentalnych.

Kwestionariusz GZTS składa się z dwóch arkuszy. Pierwszy zawiera krótką instrukcję wprowadzającą a następnie 300 ponumerowanych pytań, po 30 dla każdego czynnika, ułożonych w taki sposób, że co 5-te pytanie odnosi się do innego czynnika. Drugi arkusz składa się z dwóch stron. Na każdej z nich jest pięć kolumn odpowiedzi: T ? N (każda kolumna zawiera odpowiedzi dla innej cechy).

Polska wersja kwestionariusza zawiera następujące nazwy skal, które są jednocześnie nazwami lewych biegunów cech temperamentu, które te skale badają.

Oto nazwy tych skal i krótka charakterystyka objawów zachowania, podana za Gryglewską:

- G — General Activity (Aktywność ogólna)
- R — Restraint (Rozwaga)
- A — Ascendence (Dominacja)
- S — Sociability (Towarzystwość)
- E — Emotional Stability (Zrównoważenie uczuciowe)
- O — Objectivity (Obiektywność)
- F — Friendliness (Przyjacielskość)
- T — Thoughtness (Refleksyjność)
- P — Personal Relations (Tolerancja)
- M — Masculinity (Męskie zainteresowanie)

Dane statystyczne wyników badania kwestionariuszem Guilforda Zimmermana przedstawia poniższa tabela.

Dane statystyczne			
Nazwa cechy temperamentu	N	$\bar{X}$	S
Aktywność (G)	50	35,12	8,945
Rozwaga (R)	50	34,96	7,816
Dominacja (A)	50	29,30	6,841
Towarzystwość (S)	50	34,26	8,014
Stabilizacja emocjonalna (E)	50	31,32	8,511
Obiektywizm (O)	50	30,98	7,915
Przyjacielskość (F)	50	26,12	7,781
Refleksyjność (T)	50	40,18	7,046
Męskość (M)	50	27,20	7,899
Tolerancja (P)	50	26,18	7,006

Tabela Nr I przedstawia dane statystyczne wyników badań temperamentu w ujęciu Guilforda.

Spielberger wyróżnia dwie odmiany reakcji lękowych: grupę reakcji

lękowych składających się na tzw. „stan lęku” i grupę reakcji lękowych składających się na tzw. „cechę lęku”.

Na stan lęku składają się takie reakcje jak ogólne napięcie, brak poczucia bezpieczeństwa, poczucie winy, uczucie skrepowania, zmartwienia się możliwymi niepowodzeniami, ogólny niepokój, poczucie nieokreślonego znużenia, niepewność, zdenerwowanie, nieokreślone złe samopoczucie, podniecenie, obniżony nastrój.

Lęk jako cecha wyraża się we względnie trwałej skłonności do przeżywania i ujawniania następujących reakcji: płaźliwość, znużenia, poczucia własnej nieszczęśliwości, przekonania, że jest się pechowcem, wahałości i trudności podjęcia decyzji, zamartwiania się czymś zupełnie nieważnym, braniu wszystkiego zbyt serio, braku wiary we własne siły, unikanie trudności i krytycznych sytuacji, przygnębienia, natrętnych przykrych myśli, silnych rozczarowań (Spielberger, 1966, s. 12—19).

Do badania reakcji lękowych w ujęciu Spielbergera użyto opracowanego przez Spielbergera, Gersucha i Lushene specjalnego kwestionariusza. Kwestionariusz ten został opublikowany w roku 1966. Wersję polską opracowała H. Choynowska w latach 1966—69.

Kwestionariusz w opracowaniu Choynowskiej składa się z 40 pytań. Dwadzieścia z tych pytań ocenia symptomy lęku jako „stanu”, dwadzieścia dalszych pytań ocenia symptomy „cechy” lęku.

Przechodzimy teraz do prezentacji związków wyników badań temperamentu i lęku. Obliczone między nimi korelacje zawiera tablica Nr II.

Odmiany reakcji lękowych	Nazwy cech temperamentu									
	G	R	A	S	E	O	F	T	M	P
Lęk jako stan				—27	—50	—27				
Lęk jako cecha				—27	—26	—32				

Tablica Nr II przedstawiająca współczynniki korelacji między wynikami badań temperamentu a wynikami badań lęku kwestionariuszem Spielbergera.

Tablica Nr II pokazuje, że lęk jako stan koreluje z trzema cechami temperamentu w ujęciu Guilforda: z Towarzystością ($r = -27$), Stabilizacją Emocjonalną ($r = -50$), i z Obiektywizmem ($r = -27$). Są to korelacje ujemne, z których możemy wnioskować, że im mniejsze jest nasilenie lęku jako stanu tym wyższe nasilenie tych trzech cech temperamentu. Oznacza to, że im grupa ludzi jest bardziej spokojna, mniej napięta, nie odczuwa poczucia winy, czuje się swobodna, bezpieczna, nie martwi się możliwymi niepowodzeniami, ma dobre samopoczucie, jest pewna siebie, nie odczuwa zdenerwowania, wewnętrznego napięcia, nie martwi się, jest w dobrym nastroju nie przeżywa zbyt często podniecenia tym jest bardziej towarzyska, bardziej stabilna emocjonalnie, bardziej obiektywnie nastawiona do świata, siebie innych ludzi.

Zatem osoby, które mają małe natężenie „stanu lękości”, mają łatwość obcowania z ludźmi, łatwo nawiązują kontakty, lubią towa-

rzystwo innych ludzi, szukają miejsc publicznych, kontaktów towarzyskich.

Osoby takie odznaczają się stałością uczuć i nastrojów, optymizmem, i dobrym samopoczuciem. Są opanowane, spokojne, energiczne, i interesujące się tym, co wokół nich się dzieje.

Niskie napięcie stanów lękowych koreluje także z nastawieniem obiektywnym do ludzi, siebie i świata. Osoby takie nie są przewrażliwione na tle swojej osobowości, nie są nastawione egoistycznie, nie wydaje się im, że inni ludzie chcą im szkodzić, nie odnoszą zarazem wszystkich uwag jakie wokół siebie słyszą do siebie.

Z tablicy Nr II wynika także, że osoby, które odznaczają się opisanymi wyżej reakcjami i schematami reagowania warunkowanymi przez ich temperament, nie ujawniają również dłuższego nasilenia lęku rozumianego jako cecha, czyli nie ujawniają silnej dyspozycji do przeżywania reakcji lękowych.

Oznacza to, że osoby takie są wytrwałe, nie męczą się szybko, uważają się za dość szczęśliwe, czują się zazwyczaj wypoczęte, nie mają trudności z podejmowaniem większości decyzji, nie dostrzegają przed sobą przesadnych trudności, wierzą we własne siły, nie ulegają łatwo zniechęceniu i przygnębieniu, nie łatwo je rozczarować, nie przeżywają często natrętnych myśli przykrych lub myśli o własnych kłopotach.

Współczynniki korelacji między wynikami badania tych trzech cech temperamentu wg koncepcji Guilforda, a lękiem jako cechą wynoszą: —27 (lęk-towarzyskość), —26 (lęk-stabilizacja emocjonalna), —32 (lęk-obiektywizm).

II. CECHY TEMPERAMENTU W UJĘCIU GUILFORDA A GRUPY REAKCJI

LĘKOWYCH WYODRĘBNIONE PRZEZ CATTELLA.

Reakcje lękowe wyodrębnione przez Cattella były badane opracowanym przez Cattella i Scheiera kwestionariuszem do oceny reakcji lękowych.

Oryginalny kwestionariusz Cattella i Scheiera — The IPAT Anxiety Scale został zaadaptowany do polskich warunków przez dr Hirsza i nazwany Arkuszem Samopoznania.

Kwestionariusz ten składa się z 40 pytań oceniających różne grupy symptomów lękowych związanych z pięcioma wymiarami osobowości wyodrębnionymi przez Cattella. Są to symptomy tworzące część objawów wymiarów osobowości nazwanych:; Wysokim napięciem organicznym (Q_4), Gnuśnością i niezadowoleniem z siebie ($-Q_3$). Skłonnością do zachowań neurotycznych ($-C$), Skłonnością do reakcji paranoidalnych (L), Poczuciem winy, ogólną niepewnością siebie (O).

Kwestionariusz ten nie ma jeszcze obliczonej na materiale polskim trafności i rzetelności. Ci co go używają posługują się kluczami i sposobami obliczania opartymi na oryginalnym podręczniku Cattella i Scheiera. Podobnie postępował autor tej pracy.

Poszczególne grupy reakcji lękowych oceniane przez kwestionariusz są następujące:

— Q_3 Gnuśność i niezadowolenie z siebie: gnuśność, nietrwałość zainteresowań, marzenia na jawie, myślenie o przeszkodach w działaniu, niemożność odprężenia się, uciążliwość.

— C Skłonność do zachowań neurotycznych: przeżywanie wiecznego niezadowolenia z siebie, skarżenie się, ujawnianie hipochondrycznych

nastawień, niecierpliwość, zamartwianie się obrotem własnych spraw i rzeczy, łatwe porzucanie tego co się aktualnie robi, ujawnienie w zachowaniu licznych neurotycznych symptomów np. tików, natrętnych myśli itp.

L Skłonność do reakcji paranoidalnych wyraża się w podejrzliwości, zazdrości, wycofaniu się z kontaktów, nieśmiałości, ciągłym „przeżywaniem” ponurych, wrogich innym ludziom myśli.

O Poczucie winy, ogólna niepewność siebie wyraża się w przewrażliwieniu, łatwym zniechęceniu się, poczuciu mniejszej wartości, poczuciu osamotnienia (Cattell, Scheier, 1967, s. 16—17).

Dane statystyczne wyników badań kwestionariuszem Cattella oraz korelacje tych wyników z wynikami badań temperamentu przedstawiają tablice Nr III i IV.

Grupy reakcji lękowych	Dane statystyczne		
	N	$\bar{X}$	S
—Q ₃	50	4,60	4,344
—C	50	5,02	3,932
L	50	4,34	3,757
O	50	16,28	5,302
Q ₄	50	15,18	5,102

Tablica Nr III przedstawiająca dane statystyczne wyników badania lęku kwestionariuszem Cattella.

Nazwa cechy temperamentu	Dane statystyczne		
	N	$\bar{X}$	S
Aktywność (G)	50	35,12	8,945
Rozwaga (R)	50	34,96	7,816
Dominacja (A)	50	29,30	6,841
Towarzystwo (S)	50	34,26	8,014
Stabilizacja emocjonalna (E)	50	31,32	8,511
Obiektywizm (O)	50	30,98	7,915
Przyjacielskość (F)	50	26,12	7,781
Refleksyjność (T)	50	40,18	7,046
Męskość (M)	50	27,20	7,899
Tolerancja (P)	50	26,18	7,006

Tablica Nr IV przedstawiająca dane statyczne wyników badań temperamentu.

Nazwa cechy temperamentu Grupy reakcji lękowych	G	R	A	S	E	O	F	T	M	P
	—Q ₃	—33				—36				
—C	—36				—47	—31				
L				—30	—29					
O	—30				—64	—39				
Q ₄			—31	—40	—69	—35			—46	

Tablica Nr V przedstawiająca współczynniki korelacji między wynikami badań temperamentu i lęku kwestionariuszem Cattella.

Już pobieżny rzut oka na tablicę Nr V pokazuje, że każda z grup reakcji lękowych badanych przez kwestionariusz Cattella koreluje przynajmniej z dwoma cechami temperamentu w ujęciu Guilforda, a jedna z grup reakcji nazwana Q₄ koreluje aż z pięcioma cechami temperamentu. Są to wszystkie korelacje ujemne istotne na poziomie bądź 0,05, bądź 0,01. Korelacje te możemy interpretować w ten sposób, że im mniejsze jest nasilenie badanych przez kwestionariusz Cattella grup reakcji lękowych tym osoby badane mają większe nasilenie określonych, skorelowanych z lękiem cech temperamentu.

Grupa reakcji lękowych —Q₃ a cechy temperamentu.

Grupa reakcji lękowych nazywana przez Cattella —Q₃ koreluje z cechami temperamentu nazywanymi Aktywność i Stabilizacja emocjonalna. Są to korelacje o $r = -33$ i $r = -36$. Możemy stąd wnioskować, że im mniejsze jest w grupie badanych osób nasilenie takich reakcji i tendencji reagowania jak niezadowolenie z siebie, gnuśność, marzenie na jawie, braku kontroli emocji, myślenia o niczym, zdenerwowania, wrażliwości tym większe jest nasilenie ogólnej aktywności: energii, witalności, szybkiego działania, rozmachu, produktywności. Także większe jest nasilenie optymizmu, pogody, dobrego samopoczucia, spokoju.

Grupa reakcji lękowych —C a cechy temperamentu.

Grupa reakcji lękowych —C koreluje ujemnie z Aktywnością (—36), Stabilizacją emocjonalną (—47), Obiektywizmem (—31). Oznacza to, że im mniej ma badana grupa takich symptomów jak wieczne niezadowolenie, reakcji neurotycznych, nastawień hipochondrycznych, autystycznych pobudliwości, zmienności postępowania, niecierpliwości, niedbałości w postępowaniu — tym większe jest nasilenie reakcji składowych się na cechy temperamentu aktywności i stabilizacji emoc-

jonalnej, a także więcej symptomów nastawienia obiektywnego do siebie i rzeczywistości.

Grupa reakcji lękowych L a cechy temperamentu.

Ta grupa reakcji lękowych koreluje ujemnie z dwoma cechami temperamentu, z Towarzyskością i Stabilizacją emocjonalną. Są to korelacje o $r = -.30$ i $r = -.29$. Korelacje te wskazują, że im większe nasilenie cech temperamentu towarzyskości i stabilizacji emocjonalnej w grupie badanych osób, tym mniejsze jest nasilenie takich reakcji i schematów reagowania jak podejrzliwość, zazdrość, wycofanie się z kontaktów z ludźmi, pobudliwości, wrogiego nastawienia do innych ludzi, zachowań ekscentrycznych.

Grupa reakcji lękowych O a cechy temperamentu.

Grupa reakcji lękowych O, na którą składają się głównie ogólna niepewność siebie i poczucie winy koreluje ujemnie z trzema cechami temperamentu; Aktywnością, Stabilizacją emocjonalną, Obiektywizmem. Są to korelacje, których r wynosi: $-.30$, $-.64$, $-.39$.

Korelacje te można interpretować w tym sensie, że im wyraźniejsze jest nasilenie cech temperamentu — aktywności, stabilizacji emocjonalnej, obiektywizmu, tym mniej w badanej grupie osób takich symptomów zachowania jak przewrażliwienie, zamartwianie się, łatwe zniechęcanie się, poczucie winy, poczucie osamotnienia.

Grupa reakcji lękowych Q₄ a cechy temperamentu.

Grupa reakcji lękowych determinowana przez wysokie napięcie niezaspokojonych popędów jednostki koreluje ujemnie z pięcioma cechami temperamentu: ze Skłonnością do dominowania ($-.31$), Towarzyskością ($-.40$), Stabilizacją emocjonalną ($-.69$), Obiektywizmem ($-.35$), Męskością ($-.46$).

Oznaczałoby to, że im większe nasilenie w grupie badanych osób tendencji do dominowania, towarzyskości, stabilizacji emocjonalnej, obiektywizmu i męskości rozumianej jako akceptacji siebie jako mężczyzny, wykonywania „męskich” zawodów, kontrolowanie ekspresji swoich reakcji emocjonalnych, małego zainteresowania fatalizskami i modą, tym mniejsze nasilenie takich tendencji i schematów reagowania: zniechęcanie się krytycznymi uwagami, ogólne „rozmazanie”, złe znoszenie własnych niepowodzeń, napięcie, zaleźnienie, bezsenność, poirytowanie, pobudzenie wegetatywne przy wykonywaniu jakiegoś trudniejszego zadania.

WNIOSKI OGÓLNE

Analiza współczynników korelacji między wynikami badań cech temperamentu kwestionariuszem Guilforda Zimmermana a wynikami badań lęku kwestionariuszami Spielbergera i Cattella pozwala na wyciągnięcie następujących wniosków:

1. Cecha temperamentu Aktywność koreluje z gnuśnością i niezadowolaniem z siebie, skłonnością do zachowań neurotycznych, poczuciem winy i niepewności siebie. Są to korelacje ujemne, na podstawie których możemy wnioskować, że im większa aktywność w grupie badanych osób, tym mniejsze nasilenie gnuśności i niezadowolenia z siebie, mniejsze nasilenie skłonności do zachowań neurotycznych i mniejsze poczucie winy.

2. Cechy temperamentu określone jako Rozwaga, Przyjacielskość, Refleksyjność, Tolerancja nie korelują z żadną grupą reakcji lękowych.

3. Cecha temperamentu określona jako Dominacja, czy skłonność do dominowania koreluje ujemnie z wysokim napięciem niezaspokojonych popędów i potrzeb. Im większa tendencja do dominacji w badanej grupie osób, tym mniej lękowych objawów związanych z niezaspokojeniem popędów i potrzeb jednostki.

4. Cecha temperamentu Towarzystwość koreluje ujemnie ze skłonnością do zachowań paranoidalnych z wysokim napięciem niezaspokojonych popędów i potrzeb. Im mniejsza skłonność do zachowań paranoidalnych i mniejsze napięcie niezaspokojonych popędów i potrzeb, tym większe nasilenie towarzyskości.

5. Cecha temperamentu Stabilizacja emocjonalna koreluje ujemnie ze wszystkimi badanymi grupami reakcji lękowych, zarówno z tymi, które wyodrębnia Spielberger jak i tymi, które wyodrębnia Cattell. Wszystkie te korelacje są ujemne. Możemy zatem wnioskować, że im większa jest stabilizacja emocjonalna badanej grupy osób, tym mniejsze natężenie lęku jako stanu i jako cechy oraz tym mniejsze nasilenie gnuśności i niezadowolenia z siebie, skłonności do zachowań neurotycznych, paranoidalnych, poczucia winy, niepewności siebie oraz mniej ujemnych objawów niezaspokojonych popędów i potrzeb.

6. Cecha temperamentu Obiektywizm koreluje ujemnie z grupami reakcji lękowych określanych przez Spielberga jako stan lęku i cecha lęku oraz ze skłonnością do zachowań neurotycznych, poczuciem winy i niepewnością siebie, wysokim napięciem niezaspokojonych popędów. Są to korelacje ujemne, z których możemy wnioskować, że im większe jest nasilenie cechy obiektywizmu w grupie badanych osób, tym mniejsze nasilenie lęku jako stanu i lęku jako cechy, oraz tym mniejsze nasilenie skłonności do zachowań neurotycznych, poczucia winy, ujemnych zjawisk towarzyszących niezaspokojeniu popędów i potrzeb.

7. Cecha temperamentu Męskość koreluje ujemnie z wysokim napięciem niezaspokojonych popędów i potrzeb. Im badana grupa ma większą skłonność do zachowań męskich w sensie opisanym w poprzednich rozdziałach, tym mniejsze nasilenie reakcji lękowych towarzyszących niezaspokojeniu potrzeb i popędów.

BIBLIOGRAFIA

Allport, G. W.: *Personality a Psychological Interpretation*, Constable and Comp. London, 1949, II ed.

Cattell, R. B.: *Personality and Motivation: Structure and Measurement*, World Books Comp. New York, 1957.

Cattell, R. B.: *Anxiety and Motivation: Theory and Crucial Experiments*, In: Spielberger, Ch. D.: *Anxiety and Behavior*, Academic Press, New York, 1966, s. 23—60.

Cattell, R. B.: Scheier, I. H.: *Handbook the IPAT Anxiety scale questionnaire*, Institute for Personality and Ability Testing, USA, Illinois, 1967.

Chapman, A. H.: *Leczenie zaburzeń emocjonalnych*, tł. E. Jeżewska, PZWL, Warszawa, 1973.

Dana, R. H.: *Foundations of Clinical Psychology*, D. Van Nostrand, Princeton, 1966.